

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 1, 2008

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 1, 2008

**МАРИН ВАСИЛЕВ
И ПРЕПОДАВАНЕТО НА ЗНАНИЯ ЗА КНИГАТА**

АНИ ГЕРГОВА

Ani Gergova. MARIN VASSILEV AND THE STUDY OF BOOKS

The text is dedicated to the 100th anniversary of Marin Vassilev (1907-1983) - one of the founders of library education in Bulgaria. After 1952, as Professor of knigoznanie (the study of books) at St. Kliment Ohridski University of Sofia, he followed the traditions in the field established by well-known scholars such as Stilian Kutinchev (1872-1934), Nikola Nachov (1859-1940), Stoian Argirov (1870-1939), and Todor Borov (1901-1993). His textbooks - *Istoria i tehnika na knigata*, 1955 (History and technique of the book); *Obshto i prolozhno knigoznanie*, 1963, 1970 (General and applied study of books), and *Knigoznanie*, 1971 (The study of books), the last one co-authored with VI. Vatrachki – present the basic concepts of knigoznanie; the history of the European and Bulgarian book; and the technological aspects of book production. Vassilev's publications insist that knigoznanie is fundamental for understanding of the past, present and future of the book and of the contemporary cultural politics.

В последно време натрапчиво ме преследва една мисъл на Артур Шопенхауер. Тази мисъл, чужда на философската претенциозност, гласи: „От гледна точка на младостта животът представлява едно безкрайно бъдеще; от гледна точка на старостта той е съвсем кратко минало”. Дали в такова „кратко минало” имам намерение да се връщам? Не! Моите и на по-младите ми колеги цели са по-далечни. Разсъжденията, които споделяме по време на настоящата научна сесия,

са както израз на признателност и почит към нашите предшественици, така и търсещи поуки за онези с „безкрайното бъдеще“, които са призвани да променят библиотечно-информационната професия в съответствие с порива на съвременния свят към глобализация, съхраняваща културното многообразие. Убедени сме, че натрупаният опит и традициите в българското образование са гаранция за новия бъдещ просперитет.

Марин Василев, чието столетие от рождението честваме днес, е част от моето кратко минало. Името му е познато на поколения професионалисти, свързани с книгопечатането и полиграфията, области, в които постъпателно е израствал като практикуващ и като ръководител. Успоредно с преките си служебни задължения в течение на целия си съзнателен живот той се вписва в образованието на българските книжовни дейци, чете и пише в полза на науката за книгата. В заника на житейския си път той прави равносметката: „Не съм пропуснал случай през тези петдесет години да не следя нашата и световната литература, да не се интересувам от развитието и тенденциите, както в областта на полиграфията, така и на книгоиздаването“. Цитираната изповед е от останалите в ръкопис негови спомени, предоставени ми от сина инж. Васил Василев, известен в печатарските среди, и от дъщерята Снежана Райчева, дълголетна предана библиотекарка в нашата Алма Матер. Тяхна е заслугата за издаването на книгата от и за Марин Василев, която тук присъстващите получаваме в юбилейната вечер. Нека ги поздравим и да им благодарим!

Темата за строителите на библиотечното висше образование в България насочва моето внимание към заслугите на М. Василев на попрището преподавател на знания за книгата. За да бъдат оценени по достойнство, те ще бъдат разгледани в контекста на възникването и развитието на науката библиология или книгознание, както е възприето да се назовава у нас, и нейните проявления на българска почва.

Началните опити за тематизиране на книжовността в България имат известни различия с общите тенденции на европейската наука от XIX и началото на XX в. В Европа първоначално библиологията е възприемана като синкретично историко-филологическо знание и теория на библиографията. С течение на времето библиотекознанието постига автономност, продиктувана от практическите задачи на институционализираните библиотеки и подготовката на професионалисти, ангажирани в тях. Учебните програми за подготовката им предвиждат бъдещите библиотекари-професионалисти да овладяват познания по историята на книжовното проявление като цяло.

Във възрожденска и следосвобожденска България не библиотеките, а книгопечатането е водеща практическа книжовна дейност. Неговото технологично модернизиране и притокът на нови работници обуславят необходимостта от организиране на образователни форми за печатарите. Затова през 1913 г. към Държавната печатница се създава типографически курс, скоро получил статут на техническо училище. В лекцията си при откриването му Стилиян Кутинчев (1872-1934) обосновава вижданията си, че историята на книгата и книгопроизводството са важна дисциплина в учебната програма. С такова предназначение е и трудът му „Писменост и книгопечатане. Произход и развой на книгопечатната техника”, издаден през 1920 г. В предговора той настоява: „Тази история трябва да е позната на всеки интелигентен човек, който е дошъл до степен да се ползва от облагите на печатната книга; а трябва да бъде още по-добре позната на тружениците на печатарското изкуство, на работната армия, заета в печатарското производство”. В същата 1920 г. Ст. Кутинчев издава и изследователския си труд „Печатарството в България до Освобождението. Принос към културната история на България”, а през 1921 г. Никола Начов (1859–1940) предоставя на читателите труда „Новобългарската печатна книга и печатното дело у нас 1806–1877”. И двамата историци на българската книжнина още при възникването на науката за нея отбелязват книгопечатането като най-важна предпоставка за книжовния живот на българите. Те отстояват също принципа за оползотворяване на ретроспективната национална библиография като първооснова на неговото изследване и оценка като използват „Български книгопис за сто години на Александър Теодоров-Балан. Създават методологически образци за следващите изследвания, дават материал и насочват преподаването на знанията за книгата.

За професионалната подготовка на печатарите значима роля изиграва възобновената през 1923 г. образователна форма към Държавната печатница. Приемът в Средното училище по графически изкуства и книгопечатане е след завършен шести клас и срокът на обучение е тригодишен. Изучаването на общообразователни и специални дисциплини се съчетава с широко застъпена практика в Държавната печатница, за която се заплаща, и по този начин се подпомага издръжката на учениците. Осемнадесетгодишният М. Василев, чието семейство е многолюдно и с оскъдни доходи, е привлечен от изгодните условия в училището и от перспективата на една престижна професия. Завършва го успешно през 1928 г. и е поканен да работи в Държавната печатница. През 1929 г. става студент в Свободния университет в София, където дипломирането му като икономист благоприятства за бъдещата му професионална и

педагогическа дейност. Междувременно – от 1931 г., директорът на Графическото училище го назначава да води практическите занятия по словослагателство. Тези занимания и разширяващите му се културни интереси го сближават с преподавателите Тодор Долапчиев, Йордан Иванов, Георги Върбанов, Стефан Матеев, все сътрудници на вестник „Графика” (1930–1931) и на луксозното илюстрирано списание „Български печат” (1932–1934), в чиито статии се разискват технологични въпроси, проблеми на изкуството на книгата и нейната история.

Идва ред да насочим вниманието и към образованието в друга широка по приложимост професия – библиотекарството. И най-обобщаващия преглед на многобройните общопросветни и културни периодични издания до средата на 40-те години на XX век убеждава, че неговите проблеми са оживено обсъждани и гледищата за професията на библиотекаря в достатъчна за времето степен са изкристализирали. Преобладаващ е интересът към ролята му за разширяване на четенето, за култивиране на читателски интереси и вкусове. Затова Читалищният съюз през 1923 г. полага начало на курсове за библиотекарски, необходими в нарастващите по брой читалища. Тази образователна форма среща ред затруднения, прекъсвана е в отделни периоди, но все пак апостолски е поддържана в течение на две десетилетия. По същото време и със същата настойчивост се отстоява идеята и за висшето библиотечно образование, което да осигурява приток на библиотекарски във водещите големи библиотеки – национална, научни и специални. Решението и на този проблем е по-скоро компромисно – от 1923 г. и до края на Втората световна война е въведено факултативно обучение по библиотекознание в рамките на Софийския университет. Първият преподавател по тази специалност е хоноруваният доцент и дългогодишен директор на Университетската библиотека Стоян Аргиров (1870–1939). Той чете лекции до 1935 г. Негов приемник е Тодор Боров (1901–1993), който преподава библиотечни науки от 1942 г. във Висшето търговско училище във Варна и в Търговската академия в Свищов, а от 1943 г. в Софийския университет, където придобива научното звание доцент.

Като набелязваме създаването на образователни форми за библиотекарски, редно е да се отбележат и идеите за тяхното съдържание, за дисциплините, предвидени за изучаване. В този смисъл поучителен е проектът за комплекса от знания, които кандидатстващите за библиотекарска длъжност трябва да притежават. Той е представен синтезирано от позабравената библиотековедка Маргарита Димчевска (1894–1983) в сборник, посветен на 25-годишнината на Читалищния съюз. Без да е наложително в случая да го

представяме цялостно, редно е да се напомни, че в него не е пропуснато да се посочи връзката на знанията по библиография с производството на хартия, типографията, подвързачеството, библиофилията, издателството”, а също знанията по „палеография и архивно дело”. Такива дисциплини са застъпени в библиотечното образование през следващите десетилетия.

След деветосептемврийския поврат на полиграфиста-икономист с леви убеждения М. Василев са поверени високи отговорности: началник на производството в разрушената от американските бомбардировки Държавна печатница; от 1948 г. – ръководител на полиграфическия отрасъл в Главната дирекция на издателствата, полиграфическата промишленост и търговията с печатни произведения към КНИК. В процеса на одържавяването на книгопроизводството и създаването на нова организация и управление се налага терминът „полиграфия”. Той е не само заемка от руски език, но цели да изрази амбицията за превръщането на преобладаващо частното печатарство в промишленост. Такава цел има и сп. „Полиграфия” (1949–1954), издание на Държавното полиграфическо обединение с редакционна колегия Марин Василев, Александър Христов, Никола Андреев. В списанието с поредица свои статии се включва М. Василев, като не пропуска въпросите за осигуряване на квалифицирани полиграфисти. Това настоятелно искане става причина за възобновяване на курсовете към Държавната печатница, трансформирани впоследствие в Средно професионално училище по полиграфия, а през 1960 г. – в Полиграфически техникум „Юлиус Фучик”. Докато среднистите имат своя утвърдена образователна форма, то инженерно-технически кадри с висше образование са насочени към подготовка в чужбина – в Съветския съюз и ГДР. Възприетата ориентация, нейните позитивни, а и негативни последици заслужават обсъждане в съвременните условия, след като вече и у нас има университетско-полиграфическо образование. По-важно е в случая да се подчертае, че знанията за книгата се разсредоточават в различните книговедски поддисциплини и в различни образователни форми – за полиграфисти, за издатели, за библиотекари, за оформители на книгата, за книготърговци.

Това, което непосредствено ни интересува, е създаването на библиотечно образование след Втората световна война и мястото на книгознанието в него. Хронологията на събитията е следната:

- през 1948 и 1949 г. в Българския библиографски институт се организират курсове за завършили висше образование лица, желаещи да придобият библиотечна квалификация. Предвидено е да се изучава книгознание, водено от Маньо Стоянов, издал учебник с едноименно

заглавие, а също – архивистика с лектор Иван Дуйчев, издал също специализиран курс лекции;

- през 1950 г. към КНИК е открит Държавния библиотекарски институт (ДБИ), предназначен за полувисше образование, с което да се задоволят потребностите на množащите се общодостъпни библиотеки. В учебната програма е включена дисциплината „История и техника на книгата” и за преподавател е поканен М. Василев.

- през 1952 г. в Софийския университет е открита специалността „Библиотекознание и архивистика”, която завършват два випуска студенти. През 1956 г. нейният създател – проф. Т. Боров, предприема решителна нейна трансформация в специализация, изучавана успоредно с друга университетска хуманитарна специалност. В течение на 7 семестъра са преподавани специални дисциплини, като успешно взетите изпити по тях дават основание за издаване на съпроводителен към дипломата документ, удостоверяващ библиотечно-библиографска квалификация. В удостоверението се вписва и дисциплината „Общо и приложно книгознание”. В спомените си М. Василев отбелязва: „Когато възникна въпросът за такъв преподавател, ръководството на Катедрата в лицето на проф. Т. Боров ме покани, редакторът ме утвърди и по този начин преподавателската ми дейност се разшири още повече и продължи до 1972 г.”.

За високата отговорност на М. Василев като строител на библиотечното образование свидетелстват няколкото учебника, които своевременно подготвя и издава. Първият от тях е „История и техника на книгата” (1955 г.) Предназначен за студентите в полувисшия Библиотекарски институт, той следва идеите на Ст. Кутинчев и включва: обща история на писмеността и книгата, създаването и подготовката на литературните произведения за печат и видовете полиграфическо производство. В предговора М. Василев прави уговорката: „Това е огромен материал, който засяга редица дейности от нашето съвременно културно развитие. В своята подготовка студентите трябва да търсят и много други източници”. В онова време те не са много, още повече, че съветското книгознание все още е в криза и неговото „възкресяване” се осъществява едва в края на 50-те и началото на 60-те години. Би могло да се каже, че преподаването на знания за книгата играе изпреварваща роля благодарение на прозорливостта на М. Василев.

За университетски подготвяните библиотекари той подготвя нов учебник, озаглавен „Общо и приложно книгознание”, издаден в 1963 г. В него е подчертано, че предназначението на книгознанието е „да се занимава с книгата и нейното историческо развитие, особено с нейната роля в обществото, за да се достигне до определяне функциите ѝ в

съвременния свят”. На екземпляра, притежание на семинарната библиотека на специалността Библиотечно-информационни науки в Софийския университет, която включва специализирания фонд от лични притежания на проф. Т. Боров, М. Василев саморъчно е написал с красив почерк: „... в знак на благодарност за указаната помощ по изготвяне на учебника”. Няма съмнение, че в разговорите за него са обсъждани насоките на проведените две международни конференции за библиотечното образование в социалистическите страни – в Прага през 1958 г. и в Берлин през 1962 г. Отекват и дискусиите за съдбата на книгознанието в Съветския съюз. В учебника си М. Василев разширява изложението за западноевропейското и руското книгоиздаване от XVI до XIX в., за историята на българската книга, за технологичните новости в полиграфията.

С второто издание на „Общо и приложно книгознание”, излязло от печат през 1970 г., М. Василев откликва на концептуалните гледища за науката и на новите образователни потребности. Той е убеден, че „наред с библиографията книгознанието се утвърди като необходима наука за книгата, която има комплексен характер и обединява няколко научни и практически дисциплини, взаимно свързани и взаимно влияещи си”. Допълва съдържанието на учебника: за старобългарските азбуки, за цензурата, за книгоиздаването в България след Втората световна война. Важно е да се отбележи, че въвежда и нов раздел в учебника, съобразен с образователната стратегия на университетското висше образование. Към съществуващата специализация за научни библиотекари в средата на 60-те години е открит нов профил – за подготовка на документатори/научни информатори, в който се приемат студенти, изучаващи точни и приложни науки. М. Василев разглежда размножаването на техническа информация: офсетов печат на ротопринт, способи за микрокопиране и микрофилмиране, термографически, диазографически и електрографически процеси.

Последният учебник на М. Василев е подготвен в съавторство с Благой Батрачки. Озаглавен е „Книгознание” (1971 г.) и е предназначен за учениците от търговските училища, специалност книгоразпространение, но по-късно е ползван и от придобиващите същата специалност в ДБИ.

Успоредно с учебниците продължава публикационната активност на М. Василев в специализирания печат. Възобновеното списание „Полиграфия” (1967-1970) променя своя облик – акцент са новостите в полиграфическото производство, представени от автори, които оформят ново ядро на полиграфията (Васил Василев, Емил Ангелов, Наталия Качин, Кирил Найденов, Никола Балабанов, София Варсанова и др.). Повечето от тях са научни сътрудници в Научния център по

полиграфия, преобразуван в Научен център към Комитета по печата. Статиите на М. Василев поддържат тезата за широко ползване на книжовната история и на съвременната културна политика.

Оттеглил се от преките си служебно-административни и преподавателски ангажменти, той продължава да следи науката за книгата, световна и българска. В спомените си, писани вероятно в края на 70-те години, дава оценката: „У нас понастоящем малко хора се занимават с проблемите на книгознанието. Няма център, където да се обсъждат тези проблеми. Научният център към Комитета за печата, който в последните години предприе редица инициативи в тази област и се очертава като място, където трябва да се обсъждат проблеми от този характер, престана да съществува. В тази насока няма и орган, в който да се изясняват и творческите прояви на хората, които работят в тази област”. Критичните констатации, съвсем справедливи в онова време, не погубиха утвърждаването от преподавателя М. Василев на науката. Негови възпитаници се стараят да продължат делото му. Запазен е споменът за него. Наскоро Виолета Божилова, завършила ДБИ, написа: „М. Василев беше винаги усмихнат, приветливото му лице излъчваше доброта и жизнерадост. За да ни запознае с производството на книги, ни водеше в Полиграфическия комбинат, където ни показваше различни печатарски машини и процесите в пътя на книгата от белия лист до оформеното книжно тяло”.

И в моето „кратко минало” М. Василев остава трайно с изключителната си акуратност и самодисциплина в преподавателската работа, с уравновесеността и добротата на характера си и с принципната възискателност към нас студентите. Като негов приемник в преподаването на книгознание и като изследовател дължа голяма признателност за личния пример и добрите съвети, давани ми от него. Не проявяваше никога съмнение, не натрапваше гледища и оценки, но дружелюбно, по бащински отправяше препоръки. Високо етичен към по-младите, намираще начин да ни насочва към инициативи и научни занимания, полезни за българската книга и нейното бъдеще. Дали сме оправдали доверието на М. Василев, нека съдят новите поколения, на които „безкрайното бъдеще” ще разчита на целеустременост и отговорност, присъщи на строителите на българското библиотечно образование.